

πίστη της Τζοκόντας ή πλέρια και ή απέραντη φρο-
νιάζει τή Σουλβία, που μεταχειρίζεται όλα τα μέσα
και τό ψέμμα ακόμα για να τή νικήση και τήν τα-
πεινώση. Η Τζοκόντα τή στιγμή που ακούει από
τή Σουλβία πως ο Λούκιος Σεττάλας τήν ξέχασε
πιά για πάντα, διαλογίζεται να καταστρέψη τό
περίφημο έργο του τή «Σφίγγα», που αυτή του τό
έμπνευσε. Ορμάει μέσα στο άργαστήρι που βρέσκε-
ται τό άγαλμα, μα ή Σουλβία πρέχει να τό γλυτώ-
ση από τήν καταστροφή. Τό άγαλμα στής Τζοκόν-
τας τήν όρμή πέφτει από τό βάθρο του και κατα-
συντρίβει τά χέρια, τά ώραια, τ' άγαλματένια, τά
θείκα χέρια τής Σουλβίας. Έκείνη τή στιγμή φτάνει
στο άργαστήρι ο Λούκιος Σεττάλας..... Η Σουλβία
τώρα χωρίς χέρια, — τής τά έκοψαν και τά δυό —
δέν μπορεί πιά να πιάνη τά λουλούδια της, ν' άγγί-
ξη τή μικρή της Μπεάτα, λές κ' έχασε τήν εκ-
φρασή της, τήν ύπαρξή της, τήν ψυχή της. Κι όταν
τή ρωτάει ή μικρή ψαρπούλα, ή Σειρηνούλα, με
έκπληξη για τά χέρια της, αυτή άπαντάει με ήρα-
μία. «Τά χέρια στην άγάπη μου». Ο Λούκιος Σετ-
τάλας στο μεταξύ ξαναβρήκε τή δύναμη και τή
φλόγα τής τέχνης του, και τώρα πλάθει μιá κρι-
νούρια «Σφίγγα», όμως χωρίς χέρια πιά.

*

Περισσότερο ποίημα παρά δράμα τό έργο αυτό του
Ντ' Ανούντιο. Και όμως σε πολλές μεριές έχει όλη
τή δύναμη μιáς τραγωδίας αρχαίας, και ή στερνή
στιγμή τής τρίτης πράξης, σκορπάει ένα άψηλό αϊ-
στημα τραγικής φρίκης. Νοιώθει κανείς και πριν τό
μάθη ακόμα, πως στο άφαντο μέρος του άργαστη-
ριού, κάποια μεγάλη συφορά ξετελειώνεται κείνη τή
στιγμή — τό σύντριμα τώ χεριών τής Σουλβίας.

Η γαλήνη τής τέταρτης πράξης, με τή γεν-
ναιοψυχία τής Σουλβίας, μετά στή δυστυχία της, με
τά γλυκά τραγούδια τής Σειρηνούλας, με τίς άθώες
κουδέντες τής Μπεάτας, κλεί μέσα αρκετά δραμα-
τικά στο: χεία, εσώτερα βίβαια κι άσυνήθιστα για
τό θέατρο τών μεγάλων φωνών, του αίμάτου, και
τής χοντρής δράσης.

Στήν πατρίδα του τό έργο όταν παίχτηκε και
τυπώθηκε, σήκωσε έναντιότιτες διάφορων κριτικών.
Θά είτανε χαμένος κόπος ν' αναφέρουμε όλκ τά κα-
θείαστα τής κριτικής εκείνης, με τά διαρεντέματα
και τίς κατηγορίες. Έχουμε τά δικά μας έργα, που
θά μας άπασχολήτουν σε λίγο, και νομίζουμε πως

είκει πρέπει ο σημερινός κριτικός να προσέχη. Τά ξένα
έργα τής τέτοιας φιλολογικής αξίας, πρέπει να παί-
ζονται από τά θέατρα μας, όχι μόνο γιατί λείπει
από μας μιá αξία λόγου θεατρική φιλολογία, μα
για να διδάσκουν και συνείθιζουν τό καινό μας, στήν
άληθινή και βιβια άίσθηση τής τραγής Τέχνης.
"Ο, τι κι αν είναι, πάντα ξένα για μας είναι και
ποτές δε θα μπορέση δικός μας κριτικός να χύση
πλείριο κριτικό φώς πάνω τους.

*

Η κ. Κυβίλη Άδριανού στο ρόλο τής Σουλβίας
Σεττάλα φιλοτιμήθηκε να φανή μελετημένη, αντί-
θετα προς τήν άμέλεια που τώρα τελευταία άρχ.σε
να δείχνη. Μερικές φωνές τής τρίτης πράξης δικαιο-
λογημένες από τό έργο, δέν κατώρθωσε να τίς χρω-
ματίση όσο έπρεπε τεχνικά. Ίσως δέν τή βοηθῆ σε
τούτο κι ο λάρυγγάς της. Σ' άλλες παλε σκηνές
στάθηκε πολύ άτυχη, ίσως και να τίς παρεξήγησε.
Στό τέλος τής τρίτης πράξης έδειξε και δύναμη
και κάμψωση τέχνης.

Ο κ. Ν. Παπαγεωργίου είχε να παίξη αισθαν-
τικά και άληθινά, από τήν παλιά εποχή τής «Νέας
Σληνης» από τότε που φάνηκε στο ρόλο του Στόκ-
μαν στον «Όχτρο του Λαού» του Ίψεν. Στο έργο
του Ντ' Ανούντιο τώρως Λούκιος Σεττάλας, έ-
δειξε πως μπορεί να βρή τό δρόμο για να ξαναγυ-
ρίση στην τέχνη.

*

Η μετάφραση του κ. Ποριώτη, στή δημοτική
μας. Με δύναμη, με χάρη, με έκφραστικότητα. Δου-
λειά καλοσυνείδητη και μελετημένη. Έδειξε πάλι
ή εθνική μας, τον πλούτο της, τήν βεργολιγυσία
της, τήν όμορφιά της τήν άμετρη. Κάτι άσήμαντες
άκανονισίες, χάλασαν τό σύνολο μιá δυό φορές. Ο.
μως του κ. Ποριώτη του άξίζει τό στεφάνι τής παλ-
ληκαριάς. Έδειξε σε όλη τή γραμμή τό θάρρος, που
μόνο οι άνθρωποι τής πίστης και τής δύναμης μπο-
ρουν περήφανα να φανερώσουν.

Ο ΚΡΙΤΙΚΟΣ ΤΟΥ ΝΟΥΜΑ

Η ΛΑΓΓΗ ΤΡΑΠΕΖΑ

είναι ΤΑΜΙΕΥΤΗΡΙΟ για τό λαό και δέχε-
ται καταθέσεις από μιá δραχμή κι άπάνω.
Σου πλερώνει τόκο 4 1/2 % και σου δίνει
πίσω τά χρήματά σου όποτε θελήσεις είτε όλα
είτε μέρος απ' αυτά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ*

Ο κ. Καρκαβίτσας διηγηματογράφος έκδηλωμέ-
νος πολύ ευρύτερα, μιáς σχολής ρεαλιστικής χωρίς
έκζήτηση, σε μιá γλώσσα θησαυριστική από λέξεις
και φράσεις που όμορφύνουν όλο τό έργο του, με
πολλή, πολλές φορές, δύναμη ψυχολογίας και πα-
ρατηρητικότητα, έκλεισε στο έργο του άληθινή έλ-
ληνική ζωή από χωριό σε πολιτεία κι από βουνό σε
θάλασσα, με ήρωες παρμένους άπειτείας απ' τή
ζωή, ζωηρούς που ή ζωηράδα τους αυτή τους κάνει
όμως κάποτε να γδύνονται τό νόημα τής Τέχνης.
που ο συγγραφέας δε μπόρεσε ίσως να τήν ξεδιακρί-
νη και να τήν ξεχωρίση από τή ζωή ή από μιá γυ-
ναικα Ρουμελιώτισσα. Άκόμα και σ' αυτόν όπως
και στον ίδιο τον Παπαδιαμάντη είναι συγχισμένα
συχνά τά όρια του ήθογραφήματος και διηγήματος.
Με τούτο δέν έννοούμε καθόλου να ύπερβιάσουμε ένα
έργο που του πρέπει όλος ο σεβασμός κι ή ξεχωριστή
έχτίμηση και δε θα μας έμποδίση μιάν άλλη φορά
να ξαναμιλήσουμε γι' αυτό πλατύτερα.

Για τον Παπαδιαμάντη μπορώ να επαναλάβω
μερικά από όσα είπα για τον ποιητή Άντρία Καλ-
βο. Σε γλώσσα προσωπική όπως εκείνου είναι γραμ-
μένα τά διηγήματά του και κλείνουν βαθύ θρησκευ-
τικό άίσθημα βυζαντινό και ειδωλολατρικό σ' ένα
ύφος άληθινά πολλές φορές κλασσικό. Χωριστοπού-
λες σε Ναϊάδες και τσοπανόπουλα σαν ώραια Σά-
τυροι μέσα σ' ένα περιβάλλον φωτεινό, ζάστερο, γα-
λινό σαν τον ουρανό μας και τή θάλασσά μας, κι-
νούνται και ζούν σε όλο τό μαγευτικό και άφθονο
έργο του που παραμένει ακόμα σκόρπιο σε διάφορα
φύλλα και περιοδικά, χάρη στην χοντρή άδιαφορία
των κυβερνήτων. — Όταν πρωτοήρθα στο Παρίσι
και είδα τά έργα του Puvis de Chavanne δέν
ξέρω γιατί θυμήθηκα κάποια διηγήματα του Πα-
παδιαμάντη: τό έργο του γάλλου ζωγράφου και του
έλληνα διηγηματογράφου μπορεί να μη μοιάζουν ο-
λότελα, μα τό διήγημα του Παπαδιαμάντη έχει
ένα όνειρου χρώμα και μιá θρησκευτική αντίληψη
τής ζωής. Τό φεγγάρι και ή ήλιος και τ' άστρα
φωτίζουν και στα δυό έργα των διδασκάλων αυτών
τά θεών άχτίδες και βλέμματα.

Προτού τελειώσω για τό διήγημα δέν ξεχνώ να
σημειώσω τό μυθιστόρημα του Καλλιγξ αΘάνο Βλέ-

*) Κοίταξε φύλλα 301 και 302.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΞΕΓΥΜΝΩΜΑΤΑ*

§ 15

Ο Κοραής και τά «Προλεγόμενα».

Κατά τά τέλη τής φιλολογικής εκείνης μελέ-
της άπαντούμε μερικά λόγια και για τό ζήτημα
που φέρανε στο νοῦ και στή φαντασία των προ-
πατέρων μας τά κηρύγματα τής Γαλλικής Έπα-
νάστασης, όπως τά μετάδωσε στην Ελλάδα ο με-
γάλος και γνήσιος πατριώτης ο Κοραής. Δέν είναι
ανάγκη να ξαναγγιζουμε εδώ πέρα τό ζήτημα τής
σπουδίας εκείνης έπιρροής. Τή ζυγιάσαμε άλλου και
τήν κατατάξαμε πρώτη μέσα σ' άληθινά βοήθη-
ματα που μας έφερε τήν εποχή εκείνη ή Πρόνοια.

*) Η αρχή του στον αριθ. 281.

Δι' συνεδέσαμε όμως τότες τήν έπιρροή αυτή με τό-
νομα του μεγάλου Χιώτη σοφοῦ, μιá και σκοπεύα-
με να του αφιερώσουμε εδώ μερικά σημειώματα. Μέ-
σα στις άπέραντες κριτικές εργασίες του, έβρισκε
πάντα καιρό να μελετάη, να ξεδιαλύνη και να ξα-
νυχώνη σε ρωμαίικη μορφή κάθε πολιτική και κάθε
πολιτιστική ιδέα που έβγαζε ή μεγάλη ή βράση τής
Γαλλικής άναστάτωσης, και να τήν καταχωρή ώ-
είδος «Προλεγόμενα» στα κλασσικά έργα που έκρινε
και διόρθωνε. Όλα γραμμένα με νοῦ πραχτικό, κι
όσο γίνεται ταιριαστά με τή δική μας κατάσταση.
Διαβάστηκαν τά «Προλεγόμενα» απ' όλους που ά-
νοίγανε τότες βιβλίο. Στάθηκε άληθινός Νέστω-
ρας του Γένους ο Κοραής τους καιρούς εκείνους. Τόν
έκουγαν ως κ' οι άρχαίνοι οι Κλέρτες, που λά-
βαιναν κ' εκείνοι τά συμβουλευτικά γράμματά του,
τά τέλειωτα και τά πολύτιμα, καθώς είτανε τά
«Προλεγόμενα», με τήν άπλή, αν όχι και καλλι-
τεχνική τους γλώσσα.

Αυτό, κατά τήν ταπεινή μας γνώμη, είτανε τό
μεγάλο έργο του Κοραή. Ο δυστυχός όμως, ως ά
φήσουμε που κάθε λίγο αναγκαζότανε να φάνη τίς
καχυτό μελέτες του και να γεμίζει άμείρητα φύλ-
λα για να συσταίνη όμνόνια και συνέργεια στους

πολεμικούς άρχηγούς, έβλεπε και τήν έλλη, τήν
πίο λυσσαμένη μάχητα του καιρού του μεταξύ δη-
μοτικιστάδων και κλασσικών. Καιρός της πιά να
σταματήση κι αυτή, συλλογίστηκε. Γέρευε από φυ-
σικό του ο Κοραής όμνόνια και προκοπή σε όλα.
Στοχάστηκε λοιπόν πως, καθώς στις άλλες διαφο-
ρές δυό και μόνοι τρόποι ύπάρχουν, ή πάλεμος ή
συμβιβασμός, έτσι δίχως άλλο και στα γλωσσικά τά
ζήτηματα. Και συμβούλεψε τό συμβιβασμό. Δέν είτα-
νε τότες ακόμα ή γλωσσολογική έπιστήμη αρκετά
προχωρημένη για να τό γνωρίζη πως συμβ.ασμός
στους βιβλιούς κι άκατανίκητους νόμους της δε χω-
ρεί. Τόν ακούσανε και συμβιβάστηκαν. Γλύτωσε ή
όμνόνια, είναι άλήθεια. Καντακώθηκε όμως ή εθνι-
κή προκοπή, ίσα ίσα εκείνη που είτανε τό νεύρο τής
ζωής του.

Κρίμας που δέν τούς άφηκε τους δασκάλους να
ξεφωνίζουν. Θα νικούσε πολύ πιο γληγορώτερα ή ά-
λήθεια, θάσπαζότανε τό έθνος πραχτικώτερα παι-
δευτικά συστήματα, θξβρισκε καιρό και δύναμη να
προετοιμαστή για τους μεγαλήτερους αγώνες που
διαδεχτήκανε τόν Ιερό τόν Άγώνα, τέλος θα τόν
είχαμε τόν ίδιο τόν Κοραή πρώτον άρχηγό τής σω-
στής μερίδας, επειδή ο καθάριος κι ο πραχτικός του.

κα» και τα λίγα διηγήματα του Βιζυηνού. Καθώς κι από νεώτερα τα διηγήματα του κ. Κ. Θεοτόκη, Ζ. Παπαντωνίου και Σπήλιου Πασαγιάννη για τους όποιους θα μιλήσουμε λίγο κι άλλου.

*

Τώρα θα σταματήσουμε για λίγο στη μεταφραστική δουλειά που έγινε στον τόπο μας και που μας έδωσε στη γλώσσα μας έργα που μπορούν να καθοδηγήσουν μια νέα φιλολογία σαν τη δική μας και να τη μοιολιάσουν με τις μεγάλες φλέβες και να την εμποδίσουν από πρόδηλα αφηγήματα και περιπλανήσεις που έπονται σ' ένα άρχινισμα. Τέτοιο έργο είναι η 'Οδύσεια του 'Ομήρου, μεταφρασμένη χιλιοσυνηδεντα από τον Πολυλά, είναι ο 'Αμλιέτος και η Τρικυμία του Σαίξπηρ μεταφρασμένα από τον ίδιο, είναι η Κόλαση του Δάντη και οι Τάφοι του Φώσκολου, μεταφρασμένα απ' τον Καλοσγούρο, είναι ο πρώτος Φάουστ του Γκαίτε μεταφρασμένος απ' το Βασιλικό κι ο δεύτερος απ' το Γρυπάρη, είναι ο 'Αγαμέμνωνας του Αίσχύλου μεταφρασμένος επίσης απ' το Γρυπάρη, το Κράτος του Ζήφου του Πόλοστον μεταφρασμένο απ' τον Κωνσταντινίδη και πολλά λυρικά κομμάτια αρχαίων με ξεχωριστή δύναμη αποδοσμένα στη γλώσσα μας από το Σίμο Μενάρδο, και είναι τα Γεωργικά του Βιργιλίου μεταφρασμένα θαυμάσια κι υπέρκαλα από τον κ. Θεοτόκη. Ίσως ξεχνώ αυτή τη στιγμή κάποιους άλλους που εργάστηκαν για αυτή τη δουλειά όπως το Γλαύκο Πόντιο και τον 'Αργύρη 'Εφταλιώτη που χάρισε της γλώσσας μας κάποια ποιήματα του Σίλλεϋ, και για του όποιου δε μιλήσα ούτε τη δημιουργική δουλειά τίποτε ούτε και για την πολύτιμη ιστορική του μά όταν θέλει κανείς να θυμηθῆ κατιτί τότε είναι που το ξεχνάει.

Όσοσο ως έρθουμε στη μετάφραση της 'Ιλιάδας από τον κ. Πάλλη που της δίνω μεγαλύτερη σημασία, πρώτο γιατί η δουλειά ήταν δύσκολη, δεύτερο γιατί το έργο αυτό το πολεμικό έχει τη σημασία πως στην 'Αρχαιότητα έσμιζε τις ελληνικές χώρες θνολογικά κι έχει σημασία για μας που είμαστε παιδιά χτεσινών πατέρων που πολέμησαν με τον ίδιο τρόπο τ'α Σούλι κι στα Μεσολόγγια και στις Τριπολιτσές και τρίτο γιατί μεταφράστηκε με σοφία, όπως το έργο αλλά και περισσότερο η περίπτωση το απαιτούσε. Και θα διακρίνη κανείς μέσα σ' αυτή τη μετάφραση, στον 'Οδυσσεά έναν Φο

λοκοτρόνη και στον 'Αχιλλέα έναν Μπότσαρη κι ακόμα σε Θεούς 'Ολύμπων, 'Αγιο Γεώργηδες καβαλάρηδες και Παναγίες γλυκές. Είναι κρίμα, χίλιες φορές κρίμα, που το έθνος βρίσκεται μακριά ακόμα από το να έχτιμήση το έργο αυτό να το επιβάλλη στα σχολεία, για ν' αποστηθίζουν τα ελληνόπουλα λεβέντικες σελίδες και να τους ξυπνούν τα ένστιχτα τα πολεμικά και τους πόθους για ήρωισμούς· σήμερα που η περίπτωση το καλεί περισσότερο απ' ό,τι θα το καλέση αύριο που θα είναι πολύ άργα, σήμερα που ο ρωμικός πρέπει να εμπνεσθή, να μεθύση από ίδανικά πολέμων κι από παιδί να μορφώση ένα χαραχτήρα περισσότερο άντρίκιο και παληκαρισό για να μην τρέμη την αλήθεια και να συχαίνεται την ψευτιά και να μην έχη διαφορούμενες και δειλίες γνώμες στο κεφάλι του. Είναι πολύ κρίμα μια που αποχτήσαμε ένα τέτοιο έργο με τον τίμιο ιδρώτα ενός ελληνικού ποιητή να το περιφρονήμε και να τρέμουμε να το ξεφυλλίσουμε· αφού ή ποιος δε θα μπορούσαμε με τα μωροσυστήματα τα διδαχτικά μας να κατορθώσουμε μονάχ' ένα ψηφίο του έπους αυτού να διαβάσουμε και να αισθανθούμε, σε καιρό που όλα τα έθνη μπορούνε και τον διαβάζουν και τον χαίρονται σε καλές μεταφράσεις. 'Ο Πάλλης άλλαξε πολλά απ' τα όνόματα των ήρώων της εποποιίας σύμφωνα με την Παράδοση και δεν ξέρω αν είχε δικό να το κάνει αυτό για όλα, μα για τα περισσότερα είχε δικό γιατί πιάσικε να χαρίτη ένα έργο στο λαό και να τον εύκολονόη όσο μπορεί να το αγαπήση και να το δεχτή σα δικό του κι εθνικό του βιβλίο, όπως εθνικό βιβλίο τους το είχαν και οι αρχαίοι Έλληνες κι εθνικό βιβλίο είχαν οι κρητικοί κι οι πατέρες μας τον 'Ερωτόκριτο που είναι κρίμα και για αυτόν που έπαψαν να τον διαβάζουν.

*

Μια νέα ζωή στη φιλολογία μας ξεχύθηκε εδώ και λίγα χρόνια κι ιδίως τώρα τελευταία με το «Νουμά» εφημερίδα εβδομαδιαίτη, φιλολογική, πολιτική και κοινωνιολογική. Και πρώτα θα μιλήσω δυό λόγια για το διευθυντή του τον κ. Ταγκόπουλο. 'Ο κ. Ταγκόπουλος είναι ένα παράδειγμα των δσων είπα παραπάνω, πως εκείνος που παρακολουθεί τη φιλολογία του τόπου του στην αληθινότερη έκδήλωσή της, δεν μπορεί παρά να επιδραστή απ' αυτή και να ξυπνήση μέσα του ο πόθος ο τρανός να εργαστή μ' άφοσίωση για το γενικώτερο καλό.

Μας πή δσα η ο ίδιος γνώριζε η από το Φωριέλ έμαθε, με συμφωνία όμως πάντα να τον σταματούμε αν το φέρη η ανάγκη να τα βλέπουμε με δικά μας μάτια.

Μα δε θα τον σταματήσουμε και πολύ συχνά. Τυχαίνει σ' αυτό τάντικείμενο να συμφωνήμε όλοι, κανένας δηλαδή να μην τον άρνησῆ τον Κλεφτισμό διαφορετικά απ' ό,τι του άξιζει και του πρέπει. Περίεργο φαινόμενο αυτό, κι ανάλογο με την κλεφτογλωσσική την ειδωλολατρεία που αναφέραμε παραπάνω (2). 'Οπως δηλαδή, άμα άκούσῆμε Κλέφτικο στίχο οι λάτρηδες του Κλασικισμού πετιένται ως τον τρίτο ουρανό, και λόγια δε βρίσκουνε να περιγράψουνε το θαμασμό τους, μάλιστα που βρίσκουνε και το λεχτικό συγγενικό με τάρχαϊα, έπειτα πάλι τον άφινουνε την παρθένικη τέχνη και γλώσσα του βουνού και γυρίζουνε σ'αρχαϊκά λεξικά τους· έτσι και σ'άλλα συστατικά της ζωής εκείνης. Άμα τους φέρησ ανάμεσα σε Κλέφτικα ήθη και έργα, συνεπαίρονται και ξεχνούνε μια στιγμή πως ο Κλέφτης μήτε γράμματα γνώριζε, μήτε Βουλγάριδες και Θεοτόκηδες άκουσε, μήτε περίμενε να βγάλη

Του κ. Ταγκόπουλου και σα δημοσιογράφος που ήταν στην «'Εστία» θυμάμαι τα χρονογραφήματά του που ήτανε γιομάτα θάρρος και πολεμική για κάθε ανάποδο και κακό που γίνονταν στην πολιτική στη ζωή και στην κοινωνία. Θυμάμαι ακόμα πως και της φιλολογίας πάντα ζωή της έχτινε σημειώνοντας την έκδοση κάθε βιβλίου, κάθε παλιού και νέου συγγραφία που φανερωνόταν. 'Ο κ. Ταγκόπουλος δε συναναστρεφόταν τότε παρά ποιητές σαν τον Παλαμά ή τον Καμπύση και ήταν επόμενο πως η επίδρασή τους η μεγάλη του ξύπνησε τη ζωή που ξέσπασε δραμητικιά.

Το να στηριχτή ο «Νουμάς» και να δεχτή στις σελίδες του χωρίς εξαίρεση, χωρίς στρατηγικές και χωρίς ύπολογισμούς όλους όσους είχαν να πουνε μια γνώμη για τα εθνικά ζητήματα τα πιο ουσιαστικά, στην αρχή δειλά κι άρια και λίγο συγχισμένα, μα κατόπι με την τάξη και τη διοργάνωση που κανείς δεν περίμενε, σ' εποχή που ο καθένας πίστευε τα άναθήματα και τις κατάρτες των Μιστριώτηδων και των αντιπροσώπων των Πατρών, ήταν το μεγαλύτερο κατόρθωμά που έχουν να δείξουν τα νεοελληνικά γράμματα κι αυτό το όφειλουνε στον κ. Ταγκόπουλο. Τα άρθρα του κ. Ταγκόπουλου που δημοσιεύει ταχτικά στο «Νουμά» δεν είναι καλλιλογικά, ούτε κομψά, ούτε της Τέχνης την επιτήδεση έχουν κι ούτε τις λέξεις τις συνθηματικές των δρων που καθιέρωσε σωρεία βιβλίων, μα έχουν την κραυγή τη θαρρακλία κι άστειρευτη για την άρνηση της ζωής μας που την κρατούν στα χέρια τους οι πολιτικοί μας κι οι κυβερνήτες μας κι έχουν το σάλπισμα των έγερτηρών που φέρνουν οι λιγστοί κι οι μετρημένοι. Τα ίδια και στα δράματά του που στο τελευταίο του «'Αλυσίδες» εμπνεσμένο απ' τα πολιτικά σαλόνια μας όπου ύφαινεται πάντα η άξιοδάκρυτη κωμωδία σε βάρος του ελληνικού λαού κι όπου καταπατούνται συνειδήσεις και πνίγονται κοινά συμφέροντα για την άτιμη φιλαρχία και την έκμεταλέψή της. Τα ίδια και στις διαλέξεις του μια από τις όποιες έδόθηκε στον εργατικό σύλλογο των Πατρών, κρύβουν πλημμύρα ζωής κι είμαι σύμφωνος με τον κ. Βασιλικό που βρίσκει άναλογίες κάποιες ενός τέτοιου έργου με το έργο του Λέσιγκ. 'Ο κ. Ταγκόπουλος είπε κάποτε πως την τέχνη τη θυσιάζει συχνά στην αλήθεια, μα η αλήθεια συχνά τραγουδάει έπειτα όχι τέχνη, αλλά τέχνες και δεν ξέρουμε αν ο συγγραφέας στο μέλλον μπορέση να σμίξη τις δυό Θεές σ'

νούς τάννοιας όλα αυτά που προκναφέρουμε, καθώς θεοφάνερα μας το δείχνουνε τα λόγια του στούς Σμυρνιούς, όταν τους καθοδήγευε να διδάσκουνε τα παιδιά τους στα σχολεία την κοινή τη γλώσσα, με λέξεις όχι διαφορετικές απ' εκείνες που άκούνε από τους γονιούς τους, «όπως κάμνουν όλα τα φωτισμένα τα έθνη» (1).

§ 16

'Αρματωλοί και Κλέφτες.

Κάμνοντας το όσο μακρινό, τόσο και βικασικό μας ταξίδι, ανεβίκαμε κάπου κάπου στα ιερά τα Κλεφτολημέρια, να νοιάσουμε το μπρούσιό τους τα γέρι, να όροσολουστούμε στην πηγή της νέας 'Ελληνικής ζωής, και να κατεβαζόμε στους απελπισμένους θάρρος και δύναμη, στους κακοδηγημένους αλήθεια και φως. Δεν έτυχε όμως άφορμή να σταθούμε και να καλοξετάσουμε τα Κλέφτικα τα ιστορικά και τα ήθη, ώστε με χαρά μας ξαναβανόμε τώρα μαζί με τον όδηγό μας. Τον άφινουμε να

δύναμη η ήρωισμό από πάπυρους, παρά τον έβγαζε από το γνήσιο αίμα του κι από τ'αμόλυτό του τ'αγέρι, ξεχνούνε πως ο Κλεφτισμός είναι ο μεγαλύτερος αντίπαλος όχι μονάχ' της Τουρκικής της σκλαβιάς μα και της δασκαλικής, κι άνεβαινουνε με τη φαντασία τους τα βουνά, καθίζουνε μαζί με τους 'Αρματωλούς και τους Κλέφτες, ξεφαντώνουνε, τραγουδάνε, παίζουνε πήδημα η λιθάρι, βγαίνουνε στο καρπούλι, τρυπώνουνε πίσω από τα ταμπούρια, σκορπούνε βόλια σε τούρκικα άσκήρια, τέλος πιάνονται κιάλας η σφάζονται η κωμμητιάζονται η και ψήνονται ζωντανόι. Έπειτα πάλι κατεβαίνουνε και διδάσκουνε την ιστορία με τρόπο που να φανή πως ο 'Ελληνισμός δε μας ξαναήρθε από το φυσικό ξετύλιγμα της φυλής, από τα ίδια δηλαδή σωτηρικά αίτια που μας τον έφεραν άλλοτες, παρ' από την παράδοση του σχολειού, α' ο είδος έξωτερικό ξαναγεννημό, από κάποιο μυστηριώδη άγέρι που φύσηξε από μακριά και μας άλλαξε, κι από άνάξιους μας έκαμε έξιους άπόγονους του Λεωνίδα και των άλλων πελαϊκίων ήρώων.

Άς τους άφήσουμε όμως τους λόγους που μας κάνουνε και συμφωνήμε αυτή τη φορά με τους δασκαλικούς, κι άς άνέβουμε τα βουνά μαζί τους, δι-

1) Κοίτ. «Νουμά», 4 'Απρίλη, 1904.

2) Μέρος Δ'. § 10.

ένα άρμονικό άγκάλιασμα, τί μπορεί να μας φανερώσει. "Ας τό περιμένουμε.

Οί περισσότεροι που άνάφερα ως τώρα στο άνάγνωσμά μου συνεργάστηκαν και συνεργάζονται στο «Νουμά». Στο «Νουμά» συνεργάστηκε κι ο ποιητής Μάρκος Αύγίρης που οί στίχοι του, περισσότερο εκείνοι που δημοσίεψε στο μικρό περιοδικό «'Ηγησώ» και τό δράμα του «Μπροστά στους ανθρώπους» που παραστάθηκε άπ' τή «Νέα Σκηνή» τόν κάνουν ποιητή ενός είδους μπαλάντας καινούργιας μορφής και μιας ψυχολογίας κάποιων αίσθημάτων των πιο λεπτών κι άπόκρυφων που ξεφεύγουν και τής πιο γυμνασμένης δράσης κι όπου αισθάνεται κανείς τή μουσική κάποιων βουλιαγμένων σημάντρων. 'Ο κ. Πορφυρογέννητος με τό τελευταίο του βιβλιαράκι στίχων «Παραλλαγές» δείχνεται ν' ακολουθή τήν παράδοση του σολωμικού στίχου, πλησιάζοντας πολύ τό Γρυπάρη. Μόνο που ή ποιήσή του θ' άνάπνεε περισσότερο κατά τή γνώμη μας, άν είχε λιγότερο μυστικισμό—επίδραση βαθιά βυζαντινισμού και Μαλαρμιά. Στο «Νουμά» έδημοσίεψε κι ο κ. Παπαντωνίου όλιγη του άπ' τή λυρική εργασία. Για τόν κ. Παπαντωνίου ιδιαίτερα θά έπρεπε να μιλήσουμε γιατί τόν παίρνουμε για μία δύναμη όχι μόνο στον κύκλο τής Τέχνης αλλά και τής Ζωής, μά που χύρος σήμερα; 'Ο κ. Παπαντωνίου και με τά λίγα και διαλεχτά ποιήματά του και διηγήματά του που δημοσίεψε στα «Παναθήνια» κι άλλου δείχνει ένα άπό τά θερμότερα και ζηλευτότερα ταλέντα, άκόμα και τό δημοσιογραφικό του έργο, ιδίως τά χρονολογικά του που στέλνει τελευταία άπό τό Παρίσι, στην έφημερίδα «'Εμπρός» δέν ξεφεύγουν κανενός τήν προσοχή και δέν περνούν χωρίς να ξεχύσουν μιάν επίδραση γερή στον κόσμο τό φιλολογικό και τής ζωής.

Υποσχεθήκαμε να μιλήσουμε για τόν κ. Σπήλιο Πασαγιάννη. Τό μεγαλύτερο έργο του σε πεζό φανερώθηκε στο «Νουμά». Κενόνας ως τά σήμερα, άπ' τους κριτικούς τής νεοφανερωτικής πολιτικής, δέν είδα να προσέξη και να χαράξη δυό λόγια για τό λατρευτό αυτό έργο που άν είταν τής τύχης του άλλου να εκδηλωθί θά προξενούσε γεγονός. Τόση είναι ή φρικιαστή όμορφιά που αναβράζει μέσα άπό τά διηγήματα αυτά που συγκεντρώνουν κάθε στοιχείο δύναμης και πλαστικής και ξεφεύγουν άπό τά ελαττώματα δια των παλαιότερων. 'Ο καθένας καταλαβαίνει, πως δυστυχώς, έδώ ούτε κριτική ψιλο-

δουλιά, ούτε άνάλυση καμιά μπορεί να δώσω για κανενός τό έργο. Μιλώ βλωπιδιόλου χρονολογικά και τό άνάγνωσμά μου αυτό έγινε βιαστικά σε μία μέρα. Θέλω μοναχά να σας σφυρίξω μερικά όνόματα και τίποτε περισσότερο. Και μιλώντας για τόν κ. Πασαγιάννη δέν μπορεί να κρύψω τήν άτομική μου πεποίθηση πως στο πρόσωπό του θεωρώ εκείνον που θά πλέξη τό έλληνικό διήγημα με τήν τεχνίτρα δύσκολη ενός Δοστογιέφσκυ ή ενός Χάμσου, ή καλή τερα άκόμα ενός Πασαγιάννη!

Προτού κλείσω τό άνάγνωσμά μου, θέλω ν' αναφέρω δυό λόγια για κάποια νέα ζωή που ξεχύθηκε κι αυτή στο «Νουμά», έξ άφορμής ενός μικρού βιβλίου του κ. Σκληρού, του όποιου δυστυχώς δέν διάβασα παρά ένα μέρος ξαναδημοσιεμένο στην ίδια έφημερίδα καθώς κι ένα άρθρο του ίδιου. 'Ο κ. Σκληρός με φιλοσοφική κι επιστημονική βίση προσπάθησε ν' άποδείξη τά αίτια του ξεπεσμού μας ως έθνους, ως κράτος, ως ζωή και κοινωνία κι άπολόγησε καθαρά και ξεστερα πως έξω άπό κάποια ζωή φιλολογική μας κι αυτό με τήν επιφύλαξη ενός σκεπτικιστή, τίποτε άλλο δέν βλέπει ρόδινο στον τόπο μας και χτυπώντας τό πολιτικό σύστημά μας που δείχτηκε ανεπαρκέστατο ως τά σήμερα στο φάνερωμα μιας μερίδας ανθρώπων που θά κυβερνήσουν τόν τόπο λιγότερο άγρυπτικά και περισσότερο άποτελεσματικά, χραχτηρίζοντας ως άτιμάζοντα τόν ψευτοκλασικισμό που σταματά κάθε έθνική πρόοδο κι εξέλιξη και δικάζοντας τόν ψευτοπατριωτισμό τής ρουτίνας και τής ψύχωσης που κατάντησε σε μερικους ύστερική και κολλητική άρρώστια, τάζεται στην ιδέα ενός ζυπήματος των εργατικών τάξεων σε 'Επανάσταση εναντίον εκείνων που τους στερεί και καταπατά τό πάν και μέσα σε τόσα άκαρπα χρόνια τώρα τους κρατά σ' ένα σκοτάδι προμελετώντας τήν έκμετάλεψή του. 'Ο κ. Βασιλικός, κριτικός με μία καινούργια ζωή κι ιδανικών υγείας που θάθελε να μεταφυτευτούν στην πατρίδα του, τάχτηκε ο πιο σπουδαίος σύμμαχος των ιδεών του κ. Σκληρού. "Άλλοι, ο κ. Ραμάν, ο κ. 'Ιδης παρεξηγώντας τήν άληθινή πρόθεση του βιβλίου και τόν ούσιαστικό του σκοπό κατηγορήσαν τις ιδέες αυτές ως κοσμοπολιτικές, ξενομανείς (sic) παράκαιρες κι επικίνδυνες για τόν τόπο μας. 'Ο κ. Ραμάν μάλιστα πρότεσε πως ο εργάτης άκόμα δέν πρέπει να ζυπήνη στον τόπο μας, δέν θυμάται άπό τί είδους στενή αντίληψη όρμημένος, μά με αυτό και μόνο μπορεί να χρωκοπήσει στη

συνείδησή μας, δια δείχεται τόσο σουλτανικά. 'Ο κ. 'Ιδης μιλάει με κάποια ψύχωση αυτή τή φορά, γιατί τόν κ. 'Ιδα έχουμε άλλους λόγους να τόν έχτιμούμε.

Δέν μπορούμε να καταλάβουμε σε τί μπορεί να βλάβη ένα ζυπήματ εργατικό. "Αν ο κ. 'Ιδης περιμένει τό σωτήρα του 'Εθνους σ' ένα μεγάλο πολιτικό που θά έρθη, ίσως όλοι μας να τό πιστεύουμε. Μά ένα μοναχά δέν θά πιστέψουμε ποτέ μας πως θ' άφήση ένα τέτοιο χρωκοπημένο έντελώς πολιτικό σύστημα κι ένα καθεστώς έλευικό κι άξιοδάκρυτο, να ξεμυτίσει αυτός ο βλογημένος σωτήρας. Τό σύστημα, τό καθεστώς και τήν άμέριμνη νοικοκυρωσμένη πολεμική, νομίζουμε, ο κ. Σκληρός. Κι αυτά μόνο μια εργατική, ακολουθημένη άπό μια λαϊκή έξεγερση μπορεί να κάνει ν' άναποδογυριστούν στη στιγμή, για ν' αλλάξει και τό περιβάλλον και να φυσήξει μιάν άλλη αύρα που θά φέρη και τό μεγάλο Ά-τομο. Και τότε μόνο οι μεγάλες ιδέες και τά μεγάλα όνειρα δέν θά μένουν κούφια και άγονα όπως τώρα, αλλά θά γίνουν μεγάλα έργα και μεγάλες πράξεις.

Παρίσι, 8 του Θεριστή 1908.

Σ. ΣΚΛΗΡΟΣ

ΔΙΑΒΑΙΝΟΝΤΑΣ

'Απ' τή μονιά μου διάβηκες ού φωτερό άστέρι, κι άστραψε φως στη σκοτεινιά τής ζήσης μου, ο Καλή, ήνδια οι τοίχοι γέμισαν, ευόδιασε τό άγέρι και σε δια κάτι ήρτισε ή θεία σου ή προή.

'Ολόγυρά μου τάψαγα άγάπες κελαδοίνε και στα όνειρά μου τάπερα δίνουν ήητοφ φτερά, όσα ή ματιά σου χάδεψε ήσαν ζωή και ζούνε και στην ψυχή μου τραγουδούν μι' άτέλειωτη χαρά.

Δευκάδα

ΑΔΕΛΦΟΙ

ΕΡΩΤΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ

ΕΝΩΣΗ — ΔΥΝΑΜΗ

Στην πρώτη τής «'Εξοκόντας» θυμήθηκα τά χενικά λόγια του Δασκάλου μας, δι.ν άπό τούτες τις στήλες, δώ και τρία χρόνια κήρυχνε τό «'Ενωση θά πεί Δύναμη», συμβουλευτάς μας νήμαστε ένωμένοι για νήμαστε δυνατοί.

Κίνη τή βραδιά στο «Θέατρο» τής Κυβέλης» ε-

νοντάς τους τό χέρι, με τήν έλπίδα πως ίσως έρθη μέρα και νοιάσουμε κατά ποιά ιδανικά πρέπει να πηγαίμη ή έθνική μας λατρεία, άπό που πρέπει να τραβώμε νερό και να ποτιζώμαστε, άπό που να μαζεύουμε τάκατέργαστο ύλικό που θά στήση και θά στεριώση τό οικοδόμημα τής νέας ζωής μας.

§ 17

Τά ιστορικά τους.

'Όσο γνωρίζουμε, δέν μπορεί να σημειωθί σωστά ή χρονολογία τής πρώτης άρχής των 'Αρματωλών και των Κλέφτηδων. Δέν πολυλαθεύουμε όμως άν πούμε πως οι πρώτοι άρματωλοί συστηθήκανε περίπου τό δέκατο έχτο αιώνα, κ' οι πρώτοι Κλέφτες βγήκανε με τήν Κατάκτητη. Είδαμε άλλου πως έν' άπό τά καλά, ίσως τό μόνο καλό πουφερε ή Βενετοκρατία σε Μωραίτες και σε Ρουμελιώτες είτανε που τους γύμασε σε' άρματα. Αυτό τό γύμασμα, ά δέν είτανε ή άρχική αίτία (τήν άρχική αίτία τή γυρεύουμε και τή βρίσκουμε στη φυλή), είτανε όμως ή κυριώτερη άπό τις δευτερεύουσες αίτίες που μας έφεραν τή δοξασμένη χορεία που στους ταπεινούς ε

κείνους χρόνους δέν προσκυνήσανε Τούρκου.

'Άλλοι λοιπό μνήσκανε παντοτεινά στο Βενετικό στρατό, άλλοι στρατολογόντανε άμα ή Βενετία τους προσκαλούσε σε' άρματα. Σάν ειρήνευε πάλε ή Βενετία, άλλοι κατασταζάανε σε Βενετικές χώρες προσιμένοντας να ξαναρχίση τουρέκι, οι περισσότεροι όμως άνεβάζανε στα βουνά και εξακολουθούσανε είδος δικούς τους άγώνες. "Ας άκούσουμε τί λέει τό τραγούδι για τους ανεξάρτητους εκείνους άγώνες, τους κομματιαστούς και τους άστάτους, πολύτιμους όμως, επειδή τομάζανε τό δράμα για μεγαλύτερα έργα κατόπι.

«Μάννα σου λέω δέν μπορεί τους Τούρκους να [δουλεύω, Δέν άπορω, δέ δύναμαι, μου μάλλιασ' ή καρδιά μου. Θά πάρω τό ντουφεκι μου να πάω να γίνω Κλέφτης, Να κατοικήσω στα βουνά και στις ψηλές οροφύλες, Νίχω τους λόγγους συντροφιά, με τά θεριά κουβέντα Νάχω τά χιόνια για οικειή, τους βράχους για κρεβάτι, Νάχω με τά Κλεφτοπούλα καθημερνό λημέρι. Θά φύγω, μάννα, και μην κλαις, μόν' δόμου τήν εδκήσου Και φκήσου με, μαννούλα μου, Τούρκους πολλούς [να σφάζω, Και φόνεψε τραναφυλλά και μαύρο καρνοφύλλι,

Και πότιζε τα ζάχαρη, και πότιζε τα μύσκο. Κι όσο που άνθίζον, μάννα μου, και βγαίνουνε

[λουλούδια, 'Ο γιος σου δέν άπέθανε, και πολεμάει τους Τούρκους. Μ' άν έρθη μέρα θλίβεσή, μέρα φαρμοκομμένη. Και μαραθούν τά δυό μαζί, και πέσουν τά λουλούδια, Τότες κ' έγω θά λαβωθώ, τά μαύρα να φορέσης » Δώδεκα χρόνια ήσαν και δεκαπέντε μήνες, Ποϋ άνθίζαν τά τραναφυλλά, κι άνθίζαν τά [μπουμπούκια.

Και μιάν άγνή άνοιξιάνικη, μιάν πρώτη του Μαΐου, Ποϋ κελειδοϋσαν τά πουλιά κι ο υδρονός γελοϋσε. Μειώς άστράφτει και βροντάει και γίνεται σκοτιάδι. Τό καρνοφύλλι στενάξει, ή τραναφυλλά δακρύζει. Μειώς ξεράθηκαν τά δυό και πέσαν τά λουλούδια. Μαζί μ' αυτά σοριάζηκε κ' ή δόλια του ή μαννούλα.

Τόσο άκατανίκητη είτανε ή δύναμη που τραβήγε τό νέο στα λύτερα τά βουνά, που μήτε τής μάννας, μήτε καμιά άλλη άγάπη δέν τόν κρατούσε στις σκλαβιάς τά φωλιάσματα. Μόνε άνίβαινε με τόση άψηφία του θανάτου, όσο είτανε ο πόθος του να πολεμήση τόν έχτρο τής πατρίδας του.

'Ο Μοριάς έβγαλε τους πρώτους γνωστούς να πούμε Κλέφτες. 'Ότα στα 1479 οι Βενετοί ειρήνε-